

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11 (6) 2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 02.12.2024

Kabul tarihi | Accepted: 23.12.2024

Yayın tarihi | Published: 25.12.2024

Sevda Özkaya Sofu

<https://orcid.org/0000-0003-4542-0917>

*Associate Professor Kastamonu University Faculty of Humanities and Social Sciences,
Department of History, Türkiye, sozkaya@kastamonu.edu.tr*

Samet Önata

<https://orcid.org/0000-0002-6235-693X>

*Republic of Turkey Ministry of Interior General Directorate of Security, Türkiye,
sametonata92@gmail.com*

Atf Künyesi | Citation Info

Sofu, S. Ö. & Önata, S. (2024). Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikalarının İran-Turan-Afgan Coğrafyasında İngiliz-Rus Rekabetine Etkisi (Beyanülhak ve İctihad Dergileri Işığında). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (6), 4244-4258.

Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikalarının İran-Turan-Afgan Coğrafyasında İngiliz-Rus Rekabetine Etkisi (Beyanülhak ve İctihad Dergileri Işığında)

Öz

İngiltere, Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ile Fransa'yı Hindistan'dan çıkarmış ve bölge tamamen kendi sömürmesine katılmıştır. Savaş neticesinde Hindistan'daki sömürgesinden olan Fransa, İngiltere'nin Hindistan ile ticari bağına kesmek ve Hindistan'ı e elde etmek amacıyla doğuda çeşitli politikalar gündeme getirmiş, İngiltere'ye karşı çeşitli siyasi manevralar yapmaktan geri durmamıştır. Özellikle 19. yüzyılda İran-Turan-Afgan coğrafyasında vuku bulan İngiliz-Rus rekabetinin tetikleyicisi olma düşüncesi Fransa'nın doğu politikalarının önemli parçalarından birini oluşturmuştur. Bahsi geçen coğrafyada Fransa, denge politikası gereğince "düşmanın düşmanı benim dostumdur" düsturuyla İngiltere'ye karşı Rusya ve İran ile ilişkisini arttırmaya çalışmıştır. Özetle; Hindistan'da otorite kurmak isteyen İngiltere ve İran-Turan-Afgan coğrafyası üzerinden Hindistan'ı yayılma politikasının önemli bir parçası olarak gören Rusya, Fransa'nın İngiltere'yi Hindistan'dan kovma, bölgede onun gücünü kırıp kendi sömürmesini oluşturma Fransa'nın doğuda özellikle Akdeniz ve Kuzey Afrika'da siyasi manevralarının temelini oluşturmuştur. Çalışmada Fransa'nın Doğu Akdeniz ve Kuzey

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Afrika'da otoritesini korumak istemesi ve İngilizleri Hindistan'dan kovmak için doğu siyasetini nasıl şekillendirdiği ve İran-Turan-Afgan coğrafyasında yaklaşık bir asır devam eden İngiliz-Rus rekabetinin müsebbiplerinden biri olduğu konuları Beyanülhak ve İctihad dergileri ışığında aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Hindistan, İran-Turan-Afgan, İngiltere, Osmanlı Basını, Rusya.

The Effect of France's Eastern Mediterranean Policies on the British-Russian Competition in Iran-Turan-Afghan Geography (In the Light of Beyanülhak and İctihad Journals)

Abstract

With the Seven Years' War (1756-1763), Britain expelled France from India and the region was completely colonised by Britain. France, which lost its colony in India as a result of the war, brought various policies to the agenda in the east in order to cut Britain's commercial ties with India and to obtain India, and did not refrain from making various political manoeuvres against Britain. Especially in the 19th century, the idea of being the trigger of the British-Russian rivalry in the Iran-Turan-Afghan geography constituted one of the important parts of France's eastern policies. In the aforementioned geography, France tried to increase its relations with Russia and Iran against England with the motto 'the enemy of my enemy is my friend' in accordance with the balance policy. In summary; Britain, which wanted to establish authority in India, and Russia, which saw India as an important part of its expansion policy through the Iran-Turan-Afghan geography, formed the basis of France's political manoeuvres in the east, especially in the Mediterranean and North Africa, to expel Britain from India, to break its power in the region and to create its own colony. In this study, it is tried to be conveyed in the light of Beyanülhak and İctihad journals that France wanted to maintain its authority in the Eastern Mediterranean and North Africa and how it shaped its eastern politics in order to expel the British from India and how it was one of the perpetrators of the British-Russian rivalry that continued for about a century in the Iran-Turan-Afghan geography.

Keywords: France, India, Iran-Turan-Afghan, England, Ottoman Press, Russia

Giriş

Dünya tarihi ve siyasetinde Akdeniz, Hindistan ve İran-Turan-Afgan coğrafyaları önem arz etmiştir. Fransa'nın doğu politikaları kapsamında İngiltere, Rusya, İran ve Osmanlı Devleti ile ilişkileri özellikle bu coğrafyalarda meydana gelmiştir. Tarihi süreç içerisinde Akdeniz, Asya, Afrika ve Avrupa'yı siyasi, iktisadi ve içtimai olarak birbirine bağlayan bir coğrafya görevi üstlenmiştir (Öztürk, 2014). Özellikle Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'da İngiltere ve Fransa'nın üstünlük mücadelesi yaklaşık üç asır süregelmiştir. Rusya da, yayılma politikası çerçevesinde Akdeniz'i hedef olarak görmüş, özellikle İngiltere ve Fransa, Rusya'nın bu hedefini engellemeye çalışmışlardır (Öztürk, 2014). Hindistan, sömürgeci devletlerin 16. Yüzyıl ile birlikte faaliyetlerini başlattıkları coğrafyalardan birisidir. Hindistan'da çeşitli

kaynakların ve ticari malların bulunması ve bunların okyanus vasıtasıyla Avrupa'ya rahatça götürülmesi her zaman sömürgeci devletlerin ilgisini çekmiş ve Hindistan en gözde coğrafyalardan birisi hâline gelmiştir. Hindistan, doğu-batı arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Doğu mallarının batıya aktarılmasında önemli rol üstlenmiştir. Yedi Yıl Savaşlarından sonra İngiltere'nin en önemli ticaret ve siyaset merkezi haline gelmiştir. 16. Yüzyılda Coğrafi keşifler ile başlayan sömürgecilik yarışı, İngiltere, Rusya, Fransa gibi devletler tarafından 19. Yüzyılda hızlandırılmış ve devletlerin yeni politikalar üretmelerine sebep olmuştur. Sömürgecilik yarışında, devletler stratejik öneme sahip olan ve iktisadi olarak gelişebilecekleri bölgeleri tercih etmişlerdir. İngiltere ve Rusya'nın çıkarları neticesinde tercih ettikleri bölgelerden bir tanesi "*İran-Turan-Afgan*" coğrafyasıdır.

İran-Turan-Afgan coğrafyası tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bu coğrafyada 19. Yüzyıl boyunca süren İngiliz-Rus rekabeti çeşitli sebepler ortaya konulmuştur. Sebepler arasında Rusya'nın aktif yayılmacı siyaseti ve İngiltere'nin Rus siyasetine karşı ve ticari faaliyetleri için Hindistan sömürgesini elde tutma mücadelesi yer almaktadır. Ancak sebepler arasında ya da bu rekabetin hızlanmasına sebep olanlar arasında Fransa'nın yer aldığı pek gündeme gelmemiş, araştırma ve inceleme eserlere konu edinmemiştir. Bu konu ile ilgili Osmanlı basınında farklı tarihli dergilerde şu ifadeler yer verilmiştir.

"Tamamıyla malûm olmayan, bu meseleye ait olarak yazılan hususi kitapların hatta en yenileri tarafından suret-i kafiyyede meydana konulamayan bir hâdise vardır ki o da Asya'daki Rus – İngiliz rekabetinin müşevvik-i yegânesi Napolyon olması ve muma ileyhin mezkûr iki devleti Asya'da birbirine tutuşturmayı ilk düşünen bulunmasıdır" (Nizameddin, 1910).

"İngilizlerle Rusları yekdiğerine karşı rekabete sevk eden "Napolyon" olmuştur. Bu hakikat başlıca kitaplarda ve hatta en son neşredilenlerde bile kâfi nispette tenvîr olunmuyor" (Rober, 1914).

Yukarıda bahsi geçen bilgilere atfen, İran-Turan-Afgan coğrafyasında vuku bulan İngiliz-Rus rekabetinin farklı boyutlarının araştırılması konusunda Osmanlı Basını destekleyici unsur olarak devreye girmiştir. Araştırma ve inceleme eserlerde pek yer almayan, Fransa'nın İngiliz-Rus rekabetinin tetikleyicisi olma ve rekabet ile ilgili siyasi manevraları konuları İçtihad ve Beyanülhak dergilerinde yer alan yazılar ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı Tarihi açısından büyük değişme ve modernleşme süreçlerinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Modernleşme hareketleri ilk olarak askeri alanda başlamış, sonraki yıllarda siyaset, iktisat ve eğitim gibi alanlarda kendini göstermiştir. Modernleşmenin aracı olarak basın kullanılmış, modernleşmenin en önemli parçası haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin basın ve yayın faaliyetlerinin başlaması, çağının diğer devletlerine göre çok geç başlamıştır. Matbaa, Lale Devri ile birlikte İbrahim Müteferrika ve Mehmet Sait Efendi tarafından kurulmuş olsa da uzun süreli olamamıştır. Halkı bilinçlendirme ve biçimlendirme amacı güden basın ve yayın faaliyetleri Osmanlı toplumunda Padişah ve hükümetinin yapılan faaliyetlerini halka duyurma amacıyla ilk çalışmalarına başlamıştır.

Osmanlı basınının tarihsel süreci, Tanzimat Dönemiyle başlamış, hürriyetin anlam kazandığı Meşrutiyet Döneminde ise zirveyi görmüştür. Özellikle Meşrutiyet Döneminde basın ve yayın faaliyetleri, Padişahı ve hükümeti eleştiri mahiyetinde olmuştur. Beyanülhak ve İctihad dergileri de Meşrutiyetin ürünü olarak basın ve yayın faaliyetlerine başlamıştır.

Beyanülhak Dergisi, haftalık dergi olarak 22 Eylül 1908 tarihinde Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiye tarafından yayın hayatına başlamış, 22 Ekim 1912 yılına kadar yayın hayatına İslamcı fikirlerle devam etmiştir. Dergi, Sırat-ı Müstakim(Sebilürreşad) gibi İslamcı çizgide olmasına rağmen yine Sultan II. Abdülhamit politikalarına karşı olmuştur. Kurucuları arasında Mustafa Sabri Efendi, Ahmet Ramiz Efendi, Mehmet Fatin, Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır, Mehmet Arif, Hüseyin Hazım gibi kişiler yer almıştır. Derginin başlangıcında imtiyaz sahibi Fatih medresesi müderrislerinden Ahmet Ramiz Efendi iken 44. Sayıdan sonra yine Fatih medresesi müderrislerinden ayrıca milletvekilliği yapan Mustafa Asım Efendi'dir. Başyazarı ise yine Fatih müderrislerinden Mustafa Sabri Efendi, müdürü ise Mehmet Fatin Efendi'dir (Boyacıoğlu, 1998). Derginin amacını başyazar Mustafa Sabri, 1. Sayıdaki "*Beyanülhakk'ın Mesleği*" adlı yazısında iyiliği emredip kötülüğü def etme ile yola çıktıklarını, bu yolda kötülüğünde istibdat devri olduğunu belirtmiştir. Bu meseleyi İttihat ve Terakki Cemiyetinin hallettiğini ve teşekkür borçlu olduğunu yazmıştır. Mustafa Sabri'nin "*Risâlemiz, en başta (Mehafetullah)*, olmak üzere iffet ve istikamet, hamiyet, "hemcinsine muavenet"**, suret-i meşruada hürriyet, ciddiyat ile ülfet, zulüm ve istibdada nefret, ulum ve fünuna muhabbet gibi hissiyat-ı fazılayı tamîme medar olacak neşriyatıyla Millet-i Necîbe-i Osmaniye'nin seviye-i fikriyelerini yükseltmeye çalışacak ve bilhassa, din-i İslamın mani-i terakki olması gibi zannun ve tekavvülâtın butlanını bi havle Teala isbat edecektir.*" cümlesi temel amaçlarını belirtirken "*Risâlemiz, din-i İslam aleyhinde vukua*" melhuz olan itirazata edille-i muknia ile cevap verecek ve herhangi bir mesele-i diniye veya ilmiye hakkında hatırlara hutur edebilen şekuk ve şübehatı ref^c ve izale ile İslam'ın, bütün insanların menafi-i hakikalarının bir fezlekesi mesabesinde bulunan saadet dârına muvassal olduğunu enzarda tecelli ettirmeye gayret edecek

* Allah korkusu.

** İslam Dünyasına yardım.

ve *ahkâm-ı şer'îye adâb-ı milliyeye mugayir gördüğü halat ve neşriyatı tenkit ederek (emr-i bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker) vazifesini ifadan geri kalmayacaktır*" (Mustafa Sabri, 1908). ifadeleri de İslam dinine ve dünyasına karşı hissiyatını ve amaçlarını belirtmiştir.

İctihad Dergisi, Meşrutiyet dönemi fikir adamlarından Doktor Abdullah Cevdet'in 1904 yılında Batıcı çizgide çıkarmış daha sonra dergi Kahire ve İstanbul'da da yayın hayatına devam etmiştir. 1932 yılına dek 28 yıl yayın hayatına devam eden dergi, toplam 358 sayı çıkarmıştır (Ercan, 2011). İctihat, Osmanlı toplumunu Batının düşünceleri ile kalkındırmayı amaçlamıştır. Dergi, dönem içerisinde Türkçülük ve İslamcılık fikirlerine karşı durmuş, şeriat düşünenlere karşı laikliği, Türkçülüğün savunduğu Turan ideolojisine karşı ilim ve irfanı savunmuştur (Ercan, 2011). Çoğunlukla dergide Abdullah Cevdet'in yazıları yer alırken, Celal Nuri İleri, Oğuz Arslan, Samizade Süreyya ve Ali Sami gibi isimlerde yazılar kaleme almıştır (Gündüz, 2010).

1. Fransa'nın Doğu Politikaları ve İngiliz-Rus Rekabetine Etkisi

İngiltere, Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ile Fransa'yı Hindistan'dan çıkarmış ve bölge tamamen kendi sömürmesine katılmıştır. Savaş neticesinde Hindistan'daki sömürgesinden olan Fransa, 18. Yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'nin Hindistan ile ticari bağını kesmek ve sömürge elde etmek amacıyla Mısır üzerine sefere çıkmıştır.¹ Fakat bu seferin Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya aleyhine olması Fransa'yı güç duruma düşürmüş, yeni düşmanlar kazandırmıştır. Zikredilen devletlerin ittifakı ile başarısız olan Mısır seferi İngiltere'yi umutlandırmıştır. Ancak Napolyon (1769-1821), İngilizleri Hindistan'dan çıkarma ve yahut İngilizlerin Hindistan ile arasındaki ticari bağları kesme girişimlerinden vazgeçmemiştir.

"...*Fi'l-hakîka on sekizinci asrın nihâyetinde "Hindistan Kumpanyası" bi'l-hâssa "Bengale" de ve "Dakhan" şibh-i cezîresinde birleşmek ve hâkimiyetini takviye eylemekle uğraştı. Bu vakit Ruslar yüksek Kafkas dağlarını henüz aşmışlar (Ural) in şimâliyle İrtiş'e yeni gelmişlerdi. Bu sûretle Napolyon Mısır'ı fethederek Hindistan'ı istilâ tahayyülüne koyulduğu zaman İngilizlerle Ruslar arasında büyük mesâfeler vardı. Napolyon (Malabar) yahut (Koromandel) cihetlerinden sevk olunacak bir hücum ile Hindistan'ı zabt etmek istiyordu. Fransız donanması (Ebu Kır'da) mahvolunca deniz yolunun kapandığı hissetti. Hatt-ı hareketi tebdîl zarûreti vardı. Bunun üzerine Napolyon berren idâre olunacak bir sefer ile Hindistan'ın istilâsını düşündü. İşte bu tasavvur İngiliz Rus rekabetini tevlid etdi*" (Rober, 1914).

¹ Fransa'nın Mısır üzerine sefere çıkmasının politik boyutunu Yusuf Akçura şu şekilde dile getiriyor. "*Fransa Mısır'ı alırsa, İngilizlere Hind'de taarruz kesb-i suhûlet ettiği gibi, Fransa'nın Akdeniz havza-i şarkisinde nüfuz ve hâkimiyeti te'min olunup, Devlet-i Osmanîyye'nin pek karibü'l-vukû' vefâtında, mirâsı taksîm edilirken, düvel-i sâireye nisbeten mütefevvik bir vaziyette bulunması kâbil olacaktı*" (Yusuf Akçura, 1910)."

Fransa'nın İngilizler üzerine seferine çıkışı ve donanmasının Ebu Kır dolaylarında İngiltere tarafından mağlup edilişi ve bunun üzerine Napolyon'un deniz yolunda başarılı olamayınca kara yolundan istila düşüncesinin diğer bir boyutu olan İngiliz-Rus rekabeti düşüncesi Beyanülhak dergisinde; "*Fransa filosunun (Ebu Kır) da İngilizler tarafından mağlûb edilmesi (Dakhan) sevâhiline çıkmamak asker ihtimâlini nez' eylediğinden Napolyon bu sûretle taarruz fikrinden vazgeçmiş idi; fakat deha-yı mübde'ânesi? Ruslarla İngilizleri Asyâ-yı Vustâda dûçâr-ı muhâsime edecek bir istilâ projesini tertibde gecikmedi*" (Nizameddin, 1910). şeklinde yer almıştır.

Basından anlaşılacağı üzere Mısır seferinde başarısız olan Napolyon, Yedi Yıl savaşlarının intikamı üzerine Hindistan'a da sefer düzenlemiştir. Rusya'nın Hint topraklarına yaklaşmamış olması ve İngiltere'nin de bölge üzerinde otorite sağlamak için uğraşması Hint sömürgesini geri almak isteyen Fransa için bir fırsat doğurduysa da Napolyon bu seferinde de başarısız olmuştur. Dönem itibariyle İngiltere'ye karşı politikalarında başarısız bir çizgi çizen Fransa, Hint güzergâhı üzerinde olan "*İran-Turan-Afgan*" coğrafyasında İngiltere'ye karşı bir düşman yaratma eğiliminde olmuş ve rekabet durumunda Hint sömürgesini İngilizlerden almayı veya İngilizleri bölge üzerinde ticaret yapmaktan alıkoymayı düşünmüştür. Ayrıca basına göre Rusya'nın ilerlemekte olduğu bölgeler ve İngiltere'nin Hint coğrafyasında içinde bulunduğu durum da tespit edilmiştir.

Denizler üzerindeki savaş girişimlerinde başarısız olan Fransa, karadan İngilizleri Hindistan'dan atmak için Ruslar ile ittifak projesine girişmiştir. İttifak, her ne kadar Fransa'nın ve Rusya'nın Hindistan İngiltere'sine saldırıları düşüncelerini barındırsa da Napolyon'a göre bu ittifak kuzeyden Hindistan'a ilerlemek isteyen Rusya'nın ve Hindistan'daki sömürgesini elinde tutmak isteyen İngiltere'nin, "*İran-Turan-Afgan*" coğrafyasındaki amansız rekabetinin tetikleyicisi olmuştur. Napolyon, İngiltere ve Rusya'yı "*İran-Turan-Afgan*" coğrafyasında birbirine düşürme gayretine girişerek, İngiltere'yi Hindistan'dan kovma düşüncesinden taviz vermemiştir.

Napolyon gerçekleştirmek istediği bu politika ile kendisini Roma'nın varisi sayan Rusları İstanbul ve Akdeniz çevresinden uzaklaştırarak Fransa'nın elindeki Hindistan sömürgesini alan tarihi düşmanı İngilizleri "*İran-Turan-Afgan*" coğrafyasında karşı karşıya getirmeyi ve kendisi de İstanbul ve Akdeniz çevresine hâkim olarak Türklerin bulunduğu coğrafyada medeniyet tesis etmeyi amaçlamıştır (Driault, 2013).

1.1. Napolyon ve Çar I. Pol'ün² İttifakı

İngiliz-Rus rekabetinin başlamasına sebep olan kişinin Napolyon Bonapart olduğu Beyanülhak dergisinin 22 Ağustos 1910 tarihli nüshasından şu şekilde aktarılmıştır. *“Tamamıyla ma'lûm olmayan, bu mes'eleye âid olarak yazılan husûsî kitapların hatta en yenileri tarafından sûret-i kâfiyede meydana konulamayan bir hâdise vardır ki o da Asya'daki Rus – İngiliz rekabetinin müşevvik-i yegânesi Napolyon olması ve mûmâ ileyhin mezkûr iki devleti Asya'da birbirine tutuşturmayı ilk düşünen bulunmasıdır”* (Nizameddin, 1910).

Napolyon'un bölgeye dair düşündüğü İngiliz-Rus rekabeti, Rus ilerlemesine karşın İngiltere'nin bölge üzerinde Fransa'ya karşı da ihtiyatlı davranmasının yolunu açmıştır. Çünkü İngiltere, Rus ilerleyişinin kendi sömürgesi için artık bir tehlike arz ettiğinin farkına varmıştır.

Ayrıca İngiliz-Rus rekabetinin tetikleyici ve tahrikçisi olan kişinin Napolyon olduğuna dair diğer bir bilgi kısa da olsa 14 Mayıs 1914 tarihli İçtihad dergisinde *“İngilizlerle Rusları yekdiğerine karşı rekâbete sevk eden “Napolyon” olmuştur. Bu hakîkât başlıca kitaplarda ve hatta en son neşr edilenlerde bile kâfi nisbetde tenvîr olunmuyor* (Rober, 1914)” şeklinde yer almıştır.

Beyanülhak ve İçtihad dergisinden edinilen bilgilere göre, *“İran-Turan-Afgan”* coğrafyasında meydana gelen 19. Yüzyıl sömürgecilik yarışının önemli ayaklarından ve bölgedeki devletleri de etkileyen, İngiliz-Rus rekabetinin sebeplerinden bir tanesi, Fransa'nın bölge üzerinde Rusya ile anlaşarak Hindistan'dan İngiltere'yi atma isteğidir. Ayrıca bu bilginin kitaplarda ve yayımlanan yeni eserlerde yer edinmediği de dergilerde bahsedilmiştir.

Mısır ve Hindistan gibi doğu seferlerinden başarı elde edemeyen Napolyon batıda da İngiltere ve Avusturya ile sürekli mücadele hâlinde olmuştur. Savaşta başarılı olamayan Napolyon, İngiltere ve Avusturya gibi devletleri barışa sevk etmek istemiştir. Fakat İngiltere'nin barış yapması Mısır'dan dolayı imkânsız hâle gelmiştir. Avusturya ile de barış görüşmesi ilkinde İngiltere'nin tahrik ve yönlendirmeleriyle sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Napolyon, Avusturya üzerine sefere çıkmış ve zafer kazanmıştır. Zaferin tesiriyle Napolyon'un üzerindeki Avusturya'nın olumsuz görüntüsü ortadan kalkmış, İngilizlere karşı ittifak yapmamak için hiçbir sebep kalmamıştır (Köse, 2012). Fransa'nın İngiltere ile barış sağlayamaması Napolyon'u tekrar İngiltere ile savaşın eşiğine getirmiştir. Hindistan seferlerinde deniz üzerinden zafer kazanamayacağını anlayan Napolyon, karadan bir ordu ile İngiltere üzerine yürümek istemiştir. Dönemin şartlarında Napolyon, İngiltere'ye karşı hamle

² Farklı kaynaklarda bu ismin “Paul”, “Pavel”, “Pavlo” gibi kullanımları mevcuttur ancak bu ismin Türkçe okunuşu ya da Osmanlı Türkçesi “Pol”dür. Bu sebeple yazılan makaleden Osmanlı basınından istifade edildiği için “Pol” şeklinde yazımı uygun görülmüştür.

yapabilecek devletlerden birisinin karayla bağlantısı olan Rusya olabileceğini düşünmüştür. Çünkü o dönemde Rusya, Hindistan'a giden güzergâhta olan Turan coğrafyası ile sınırlıdır.

“Hindu – Kûh” cibâlinin üstesinden Hindistan'ı Avrupa'ya rabt eden yollar Türkistan'dan geçer. Bu tarikle bir tecâvüz Hindistan'ı istîlâya müsâ'iddir. Napolyon bu tarika mürâcaat etdi. Hâlbuki bunun için Rusya ile anlaşmak lâzım geliyordu. Bu takarrüb vukû' buldu” (Rober, 1914).

Yukarıda verilen bilgilerde Turan coğrafyasının Hindistan yolu üzerinde önemli bir güzergâh olduğu dile getirilmiştir. Fransa'nın bu yol üzerinde Hindistan'a ilerlemek isteği, ilerleyen yıllarda mücadeleye girecek Rusya ve İngiltere'nin de ana yollarından birini teşkil etmiştir. Ayrıca Turan coğrafyasının sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakları ve özellikle Sanayi Devrimi sonrası gelişen sanayileri için hammadde arayışına giren sömürgeci devletlerin iştahını kabartmış, İngiltere ve Rusya'nın vazgeçemeyeceği bir coğrafya hâlini almıştır. Kısacası Turan'ın stratejik bir noktada yer alması, 19. yüzyıl boyunca İngiltere ve Rusya'nın siyasi, iktisadi ve askeri politikalar ile gerçekleştirdiği rekabetin en önemli sebebidir.

Napolyon Hindistan üzerine kara yolu vasıtasıyla Hindistan üzerine sefer yapma projesini hayata geçirmek için Rusya ile anlaşmak yoluna gitmiştir. Fakat Fransa'nın Mısır seferine çıktığı sırada Rus hâkimiyetinde olan Malta'yı ele geçirmesi, Rusya ile arasının açılmasına sebep olmuştur (Köse, 2012). Tüm bunlara rağmen İngilizleri Hindistan çıkarma ve İngilizlerin sömürge yollarını kesme ümidiyle 1800 yılında *“Bu tasavvuru kuvveden fi'ile çıkarmak, bu (proje) ye şekl-i hakikat vermek için Napolyon, Çar Birinci Pol'e mürâcaat etti. Ve ikisi arasında, birçok zamanlar gizli tutulan ve halen bile pek az ma'lûm olan, bir tâkım muhâberât cereyân eyledi...”* (Nizameddin, 1910).

Napolyon, I. Pol'i ittifaka ikna etmek için, Fransa'da esir durumda bulunan Rus askerlerinin askeri teçhizat sağlanarak Rusya'ya teslim edileceği ve Mısır seferi sırasında aldığı Malta'nın Rusya'ya teslimi gibi maddelere başvurmuştur. I. Pol maddeleri gayet iyi karşılarken aslında Napolyon Malta'yı İngilizlerin her an saldırma tedirginliğiyle Ruslara vermiş, burada Rus ve İngiliz birliklerinin karşı karşıya gelmelerini amaçlamıştır. Napolyon'un bu fikri İngiltere'nin Malta limanına saldırması ve Rusların karşılık vermesi ile gerçekleşmeye başlamıştır. Napolyon'un Mısır seferinde Fransa'ya karşı ittifak olan İngiltere ve Rusya, Malta sorunu nedeniyle ittifakı bozmuş ve ilişkiler gerilmiştir. Malta'nın rekabeti, Rusları İngilizlere düşman etmiş, İngilizleri Hindistan'dan atmak için Fransız ittifakına götürmüştür (Köse, 2012).

1800 yılında başlayan Fransa-Rusya gizli görüşmeleri ile aslında Avusturya-Rusya-Fransa ittifakı da başlamıştır. Görüşmeler ışığında Rusya, İran, Turan, Afgan ve Hindistan'ı

alarak bir sömürge planlarken, Fransa, Mısır ve Suriye'yi sömürmesine katarak Doğu Akdeniz'de bir imparatorluk kurmayı planlarken, Avusturya'ya da Balkanlarda hâkimiyet sağlamasına razı olunacağına planları yapılmıştır. Projeden anlaşılacağı üzere aslında Osmanlı topraklarının Fransa, Rusya ve Avusturya arasında pay edilmesi gündeme gelmiştir (Driault, 2013; Köse, 2012).

Fransa'nın yaklaşık bir yıl süren görüşmeler sonucunda Rusya ordusu ile birleşip kara yolunun “*İran-Turan-Afgan*” güzergâhı seçilerek Hindistan'daki İngiltere üzerine sefere çıkma düşüncesi Beyanülhak dergisine şu şekilde yansımıştır.

“Otuz beş bin kişiden mürekkebe bir Fransız ordusu Rus arâzisinden geçerek sahrâlar muntikasına, (Astarabad) a vâsıl olacak ve orada aynı kuvvette bulunan bir Rus ordusu ile birleşerek (Herat) ve (Kandahar) tarîki ile Afganistan cenubu ve (İndus) mansıbına teveccüh edecek idi.

Bu büyük projenin ilk icrââtı görüldü; hiddet ve şiddeti ile ma'rûf olan (Birinci Pol) Fransız ordusunun vürûdunu beklemeksizin Don Kazaklarının cenerali olan (Orlof Donisof) a ordugâhını (Orenburg) a nakil eylesini ve bütün Kazak taburlarını mahal-i mezkûrda tahşid ederek orada askerini Hindistan üzerine sevk için verilecek emre muntazır olmasını iş'âr etti.

(Orlof) 1801 senesi Mart'ında Volga'yı aştı ve (Orenburg) a müteveccihen hareket eyledi.. Fakat Birinci Pol'in vukû'-ı nâgihâni-i katli bütün bu hazırlıkları hercümerç eyledi, Kazaklar tekrar Volga'yı geçtiler, yani geri döndüler. Artık Hindistan'ın Fransa – Rusya tarafından istilâsı mes'alesi kapanmış idi...” (Nizameddin, 1910).

Yukarıda verilen bilgilerin desteklenmesi açısından Fransız ve Rus ordularının hareketlerinin İctihad dergisine yansıyan bölümünü de vermek yerinde olacaktır.

“...45 bin kişilik bir Fransız ordusu Rusya'nın ortasından geçerek Astarabad'da bir Rus ordusuyla birleşecekti.

Astarabad'da ictimâ' edecek olan tarafeyn kuvvetleri “Herat” ve “Kandahar” tarîkiyle Afganistan'a ve oradan da Hindistan hudûdlarına gececekti. Diğer taraftan bir Rus ordusu daha Hive, Buhara ve Afganistan cihetlerinden Hindistan'ın şimâline yürüyecekti. Bu büyük proje icrâyâ başlandı. Rus cenerali (Orlof) Orenburg'da karargâhını kurdu. Çar Pol Fransız ordusuna intizâr etmek istemiyordu.. (1801)'de (Orlof) Volga'yı geçmişti. Birinci Pol'ün katli bu ihzarâtı kat' etdi. Kazaklar tekrar “Volga” yı mürûr etdiler. Artık Hindistan'ın bir Rus – Fransız istilâsına ma'rûz kalması mevzû' bahis olmadı” (Rober, 1914).

Basına yansıya iki ayrı bilgiye göre Fransız-Rus orduları arasında 10 bin kişilik bir fark göze çarpmaktadır. Fakat asıl göze çarpan Fransız ve Rus ordularının istila için izledikleri

güzergâh olmuştur. Ordular Hindistan'a ulaşmak için, İran üzerinden Afganistan ve Turan üzerinden Afganistan olmak üzere iki yol izlemişlerdir. Aslında bu iki güzergâh, yaklaşık bir asır boyunca Rusya'nın Hindistan'a doğru ilerlemek, İngiltere'nin ise Rus hücumlarına karşı Hindistan'ı korumak için kullanacağı yolları ve bölgeleri işaret etmiştir.

Sonuç itibariyle Fransızların, Hindistan sömürgesini İngilizlere bırakmama düşüncesiyle Ruslarla yaptığı ittifak ve gizli görüşmeler (1800-1801) Çar I. Pol'un ölümü ile birlikte sona ermiş ve başarısız bir ittifak olarak tarihe geçmiştir. Sonuçsuz kalan Fransız ve Rus ordularının Hint seferi, İngiltere'nin bölgeyi tanınmasına, nüfuz sahibi olmasına ve bölge üzerinde kendi menfaatlerine politikalar üretmesine sebep olmuştur.

"...Napolyon ile Çar tarafından tertip edilen bu proje, İngilizler'e Hindistan şibh-i cezîresinin en ziyâde ma'rûz-ı istilâ olan noktası şimâl-i garbi hudûdu olduğu öğretmiş ve onların nazar-ı dikkat ve meşgûliyetlerini hudûd-ı mezkûra mütecâviz olan Acemistan Afganistan, Belucistan memâlikine tevcih ettirmiş idi. İşte o zamandan itibâren İngilizler bu muhtelif memâlikte nüfûzlarını te'sîs etmeye gayret ettiler" (Nizameddin, 1910).

Rusya'nın Fransa ile ittifak yapması aleyhinde olan bir durum teşkil etmemiştir. Aksine ittifak sonucunda Rusya, İran üzerinden Hindistan'a ulaşabilecek yolları teyit ederek, Hindistan civarında etkili bir güç olan İngiltere'nin politikalarına karşı politika üretebilme tecrübesine sahip olmuştur. Ayrıca yukarıda verilen bilgilerde de yer aldığı gibi Kossaklar denilen Don Kazakları veya Rus Kazakları, Rus ordusunun önemli bir bölümünü teşkil etmiş ve Rus ilerlemesinde önemli roller oynamışlardır.

1.2. Napolyon'un Bölgede Tutunma Çabaları ve İngiltere'nin Karşı Politikaları

Fransa, İngiltere'ye karşı Hindistan için yürüttüğü politikalarından geri durmamış, Osmanlı topraklarının paylaşımı konusundaki emellerinden vazgeçmemiştir. Rusya ittifakından faydalanamayan Napolyon, Hindistan istikametinde İngiltere ile mücadelesine devam etmek için İran ile anlaşma yollarını aramıştır. Bunun üzerine diplomatik ilişkilere başlanması için Olivier adlı kişiyi İran'a göndermiştir. Fransa'nın bölge üzerindeki hareketlerini gözlemleyen İngiltere ise 1801 yılında John Malcolm'u İran'a göndererek tedbiri elden bırakmamış ve Fransa'nın etkin hâle gelmesini engellemeye çalışmıştır. (Karadeniz, 2016)³. İran şahı Fetih Ali esnek bir politika güderek Fransa ile görüşmeler yapmasına rağmen İngiltere'nin tekliflerini de değerlendirmeye tabi tutmuştur (Karadeniz, 2009).

³ Malcom, İran'a geldiğinde İran'ı bir anlaşma imzalamaya ikna etmiştir. İmzalanan ikili anlaşmaya göre, Kabil emiri Zaman Şah'ın Hindistan'a yaptığı istila hareketlerinde İngiltere ile birlikte hareket edecek, Afganlılar ve Fransızlar İran'a saldırırlar ise İngiltere bu saldırıların önlenmesi için İran'a askeri destek sağlayacaktı. Böylece Fransa'nın bölgenin atılması için gerekli hamleler yapılacaktı. Ancak İran'a verilen sözlerin tutulmadığı ilerleyen siyasi ve askeri olaylarda kendini gösterecekti. (Karadeniz, 2016)

Fransa'nın Hindistan'ı alabilmek için yürüttüğü her politikaya karşı İngiltere aksi bir politika ile karşılık vermiş, Fransa'nın bölgede barınmasına izin vermemiştir. “*Birinci Napolyon, Hindistan aleyhinde İran'ın ittifakını celb edince İngilizler de Afganîlerle ittifak etmişlerdi*” (Servet-i Fünun, 1913). Görüleceği üzere İngiltere güvenli bir bölge oluşturabilmek veya bölge devletlerinin desteklerini alabilmek için onlarla iyi ilişkiler kurmaya gayret göstermiştir.

Bölge üzerindeki menfaatler savaşından dolayı 19. Yüzyıl çok hızlı başlamıştır. Özellikle Fransa, 1807 yılında İran'ın Rusya ile mücadelelerinde İran'a askeri ve siyasi destek vererek hem Rusya'yı bölgeden bertaraf etmek, hem de İngilizlerin Hint yolu için İran ile görüşmelerini kesmek amacıyla İran ile Finkenstein antlaşmasını imzalamıştır (Driault, 2013; Karadeniz, 2009). Napolyon'un Rusya'ya karşı sert politikaları bu süreçte devam etmiştir. Balkanlarda Osmanlı Türklerini, Hazar Denizi civarında İranlıları ve Turan'daki Türkleri Rusya'ya karşı tahrik ve teşvik ederek, diplomatik manevralar ile Rusların ele geçirmek istedikleri bölgelerde onlara karşı bir set çekilmesi gerekliliğini düşünmüştür (Driault, 2013). Fakat bu düşünce faaliyete geçememiştir. Çünkü Rusya 19. Yüzyılın başlarından itibaren Güney Kafkasya'ya yönelmiş ve Azerbaycan topraklarını işgale başlamıştır. Rusya özellikle İrevan bölgesine ilerleyerek stratejik bir noktada üs kazanmaya çalışmıştır. Bu işgaller sırasında bazı Ermenilerin Rus ordularında görev aldığı bazılarından Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasına göç ettiği görülmüştür (Mahmudov, 2018). Finkenstein antlaşmasından da başarılı bir sonuç çıkaramayan Napolyon, rotayı tekrar Kuzey Azerbaycan topraklarını 19. Yüzyılın başlarından itibaren işgale başlayan Rusya'ya çevirmiş ve Finkenstein antlaşmasının hükümlerini yerine getirmeyerek İran ve Osmanlı topraklarının paylaşımı için Rusya ile bir anlaşma yapmak istemiştir. Rusya için ilerleyiş istikametinde uygun düşen Tilsit Anlaşması⁴ 1807 yılında imzalanmıştır (Es-Seyyid Muhammed Et-Tahir, 1911). Tilsit Anlaşması ile Fransa ve Rusya'nın İran üzerindeki emelleri İngiltere'yi tedirginliğe sevk etmiş ve İngiltere'nin İran ve Afganistan'a heyetler göndermesiyle birlikte Hindistan güzergâhında olan İran ve Afganistan ile ilişkiler kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır (Karadeniz, 2009).

“...İngilizler bütün ehemmiyetin Hindistan'ın şimâl-i garbı cihetine i'tâ olunması lüzûmunu hissetdiler. Bunun için bu muntıkaya hemcivar hükûmetleri İngiliz nüfûzuna tâbi

---

⁴ Fransa ve Rusya arasında imzalanan Tilsit Antlaşmasına göre; Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Fransa, Rusya ise İngiltere ve Fransa mücadelelerinde barışı sağlamaya yönelik arabuluculuk faaliyetlerinde bulunacaklardır. Rusya'nın arabuluculuk faaliyetlerinin sonuçsuz kalması hâlinde İngiltere'ye karşı Rusya, Fransa'nın yanında yer alacak, Fransa'nın arabuluculuğu sonuçsuz kalırsa, İstanbul ve Rumeli toprakları dışında Osmanlı Devleti'nin Avrupa toprakları Fransa ve Rusya arasında paylaşılacaktır. Sıratı Müstakim Dergisi yazarlarından Es-Seyyid Muhammed Et-Tahir 'e göre Tilsit Antlaşması; Napolyon ve Çar Aleksandr Osmanlı memleketlerinin paylaşımı hususunda her biri İstanbul'u kendi topraklarına katmak istediğinden ayrılığa düşmüşler ve bu yüzden Tilsit anlaşması başarısız olmuştur.

kılmak icâb ediyordu. Her memlekete ayrı ayrı hey'et-i husûsalar i'zâm olundu. Tilsit muâhedesinden sonra Sir "Gore Ouseley" me'mûriyet-i mahsûsa ile İran'a gönderildi. İngiliz diplomatu az bir zaman zarfında İngiliz nüfûzuna Tahran sarayında râcih bir mevki vermeye muvaffak oldu" (Rober, 1914).

"Afganistan emiri (Şah Süca) nezdine sefaretle i'zâm kılınan (Mon Stuart Elfniston) un riyâsetindeki heyet ise birinci derecede bir netîce-i siyâsiye elde etmeye muvaffak oldu:

çünkü İngiliz sefiri, emîrin itimâdını kazanmış ve onunla memâlikinin tamâmiyet-i mülkiyesi İngiltere tarafından te'mîn ve sıyânet edilmek mukâbilinde bir Fransız ordusunun mürûruna kat'iyen muhâlefet etmek taahhüdünü nâtik olan (Kalküta)muâhedesini imzalamış idi. (1809). (Elfniston) heyetinden sonra (Gran), (Potinger) (Kristi) heyetleri 1800-1810 senelerinde Afganistan'ın estale-i cenûbiyesi 'ad olunan Belucistan'ı teftiş ederek memleket-i mezkûrenin ekâbir-i ümerâsı ile 'akd-i peyvend ittifâk ve müveddet eylediler" (Nizameddin, 1910).

Fransa ve Rusya ittifakının vermiş olduğu endişe ile İngiltere, siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Gore Ouseley'i İran'a göndermiştir. Ayrıca, Fransa ve Rusya'nın İran'a herhangi bir müdahalesinin söz konusu olmaması için Basra körfezine asker ve gemiler göndererek bölge de güvenliğinin arttırılmasını sağlamıştır. İngiltere, Hindistan'ın kuzeyinde de bölge güvenliğinin sağlanması için Afganistan ile Kalküta antlaşmasını imzalamış, antlaşma ile hem Hindistan'ın kuzeyinde kendi güvenliğini garanti altına almış hem de olası bir Rusya ve Fransa tehdidine karşı önlem almıştır. Antlaşmaya göre Afganistan'ın bağımsızlığı İngiltere tarafından taahhüt altına alınmıştır. Ayrıca İngiltere, Afganistan'ın güneyindeki Belucistan'a da elçiler göndererek bölge üzerinde teftiş yaptırmıştır. İngiltere yaptığı bu stratejik hamleler ile hem Fransa'nın bölge üzerinde hâkimiyetinin kaybolmasına ve politikalarının zayıflamasına sebep olmuş, hem de bölge üzerindeki devletler ile ilişkiler kurarak iyi bir izlenim bırakmaya çalışmıştır.

"...(1809) muahedesi daha ziyâde Fransız tehlikesine karşı 'akd olunmuştur. Hâlbuki Fransa'yı bu kadar tehlikeli 'ad etmek doğru olamaz. Husûsla Fransa Hindistan'da İngiltere ile muhâsemeye girişebilmek mevki 'inde bulunmuyordu" (Rober, 1914).

"Napolyon'un sukûtu, İngiliz – Hindistan hükûmetinin ve cebhe-i meşgûliyetini Asyâ-yı Vustâ'dan çeviremedi. Yalnız İngiltere'nin korkacak düşmanı artık Fransa değildi."

"(Moris) adasının 1810 tarihinde istilası alelhusus Fransa'ya Hindistan'da beş ticaretgâh beldeden başka bir şey bırakmayan (1815) muahedeleri Fransa'yı Hindistan'da tesis-i tefevvuk etmek için mücadele etmeye kudretyâb olamayacak bir hale koymuş idi" (Nizameddin, 1910).

İran ve Afganistan güvenliğini sağlayan ve Fransa'nın bölgedeki çöküşüne zemin hazırlayan İngiltere, özellikle 1815 yılında Hindistan'daki Moris yarım adasında Fransa'ya ait bölgeleri almış ve Fransa'nın İngiltere'ye karşı bölgede tutunamayacağını göstermiştir. Bölgede artık Hindistan'ı rahatsız edebilecek devlet olarak Rusya kalmıştır.

Fransız tarihçi Driault'un Napolyon ve İngiltere hakkında verdiği bilgilere göre, İngiltere hükümeti daima Napolyon'un yolunun üzerinde bulunup onu takip etmiştir. Fakat Napolyon İngiltere'yi takip etmemiştir. Napolyon için hiçbir zaman İngiltere bir amaç olmamış, sadece önüne çıkan bir engel olmuştur. Amacı eğer İngiltere olsaydı bunu doğrudan yapardı fakat Napolyon hiçbir zaman bunu yapmamış, doğu siyasetinde İngiltere'ye arkasını dönerken dikkatini hep doğuya vermiştir (Driault, 2013).

1.3. Napolyon'un Politikalarının İflası

1815 yılı savaşlarında Fransa'yı mağlup eden İngiltere'nin "İran-Turan-Afgan" coğrafyasındaki asıl düşmanı Fransa'dan ziyade Rusya olmuştur. Yaklaşık bir asır boyunca "İran-Turan-Afgan" coğrafyasında çeşitli politikaların uygulandığı Büyük Oyun ve Gölgelemler Yarışması olarak da tanımlanan İngiliz-Rus rekabeti kendini göstermeye başlamıştır.

"...Napolyon'un Hindistan hakkındaki projelerine iştirak eden bir devlet [Rusya] İngilizleri ihâfe hususunda Fransızların makamına kâim oldu: Fransız tehlikesini Rus tehlikesi istihlâf etdi" (Nizameddin, 1910).

Fransa'nın, Hindistan için İngilizlere karşı uyguladığı politikalarının iflasının ardından bölgede büyük devlet sayılabilecek Rusya kalmıştır. Rusya Çar I. Petro'dan beri Hindistan'a ulaşmak emelinden vazgeçmemiştir. Her ne kadar Rusya bu görüntüye sahipse de İngiltere'ye karşı gücü ne derecedeydi ve bunun için politikaları var mıydı, gerçekten Rusya İngiltere için bir tehlike arz ediyor muydu gibi sorular bu dönemde tartışılmaya başlamıştır. Aynı zamanda Rusya'nın İran, Turan ve Afgan'ı istila edip etmeyeceği gibi konular da tartışmanın içerisinde kendine yer bulmuştur.

"Ba 'ş (?) kimseler Rus tehlikesinin en hayâlî bir tehlike olduğunu bundan daha bî ma'nâ bir tasavvur olamayacağını ve çünkü Rusya; ciddi bir harb için lazım gelen askerî mühimmât-ı harbiyeyi, zehâiri sevk husûsunda mutlak sûretde 'âciz olduğundan ve İngilizler ile aralarında geçitleri bile (Mont Blan) dan yüksek olan Himalaya, Hindikuş gibi mevâni'-i tabî'yye ve Afganistan gibi muhârib ve cengâver, müstevlîyi en büyük tehlikelere dûçâr edebilecek bir kavim ile meskûn olan kıt'alar bulunduğundan böyle bir tehlikenin ihtimâli olmadığını iltizâm ettiler.

Eğer Rusya hükûmetini böyle bir teşebbüsü icrâya teşvîk ve yâhûd icrâdan ferâgat ettirecek siyâsî, iktisâdî ve ictimâ'î te'emmülâtta sarf-ı nazar edilerek sadece Hindistan'ın şimâl-i garbîden istilası imkânı olup olmadığı düşünülecek olursa emsal-i tarihiye delaletiyle, böyle bir taarruzun kabil olduğunu tasdik mecburiyeti hâsıl olur.

Asya'nın merkezinden kopup gelen emvâc-ı hurûşân-ı istila Hindistan imparatorluğunun hudutlarını birinci defa olarak dökmeyecek idi! Mahmud-ı Gaznevi, Timurlenk, Babür, Nadir Şah tarafından edilen büyük istilalar hep şimal-i garbi hududundan vâki' olmuş idi.

Hindistan'da bulunan ve buranın tarihine vâkıf olan İngilizler bu noktadan böyle bu taarruzun imkânı hususunda müttefikler” (Nizameddin, 1910).

Sonuç

Bu çalışma, Fransa'nın Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki otoritesini koruma çabalarını ve Hindistan'daki İngiliz etkisini zayıflatma amacıyla şekillendirdiği doğu politikasını, Osmanlı basınındaki Beyanülhak ve İctihad dergileri ışığında ele almıştır. Özellikle Napolyon dönemi politikalarının, İngiltere'yi Hindistan'dan çıkarmaya yönelik girişimleri ve bu süreçte İran-Turan-Afgan coğrafyasını stratejik bir araç olarak kullanma çabası dikkat çekmiştir.

Fransa'nın, Rusya ile kurduğu ittifaklar ve Hindistan'a yönelik denizden ve karadan yapılan projeleri, İngiliz-Rus rekabetini tetikleyen unsurlardan biri olmuştur. Ancak bu girişimlerin büyük çoğunluğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fransa'nın bu başarısızlıklarına rağmen, İngiltere ve Rusya'nın rekabeti, 19. yüzyıl boyunca İran-Turan-Afgan coğrafyasında jeopolitik dengeyi şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur.

Fransa'nın bu dönemdeki politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması, İngiltere'nin bölgede daha güçlü bir nüfuz kurmasını ve Hindistan üzerindeki hakimiyetini pekiştirmesini sağlamıştır. Napolyon'un iflas eden doğu politikaları, sadece Fransa'nın bölgedeki etkisini zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda İngiliz-Rus rekabetinin zeminini de güçlendirmiştir. Bu rekabet, sömürgeci güçlerin bölgedeki çıkar mücadelesinin uzun süre devam etmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, Fransa'nın doğu siyaseti, dönemin jeopolitik dinamiklerini etkileyen önemli bir etken olmuş; ancak İngiliz ve Rus stratejileri karşısında kalıcı bir başarı elde edememiştir. Bu bağlamda, Osmanlı basını, Fransa'nın bölgedeki etkisini ve bu etkiden kaynaklanan rekabet dinamiklerini anlamada önemli bir bilgi kaynağı sunmaktadır.

Kaynaklar

Boyacıoğlu, R. (1998). Beyanü'l-hak'ta ulema, siyaset ve medrese. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2), 51-92.

Driault, E. (2013). *Napoléon'un şark siyâseti*. (S. Günaydın, Çev.) Türk Tarih Kurumu.

- Ercan, R. (2011). *Osmanlı'dan cumhuriyet'e fikir dergiciliği ve sosyolojiye etkileri*. Anı.
- Es-Seyyid Muhammed Et-Tahir. (1911, Aralık 28). Mesâil-i hayâtiyye. *Sırâtımüstakîm*, 270.
- Gündüz, M. (2010). *Osmanlı mirası cumhuriyet'in inşası modernleşme eğitim kültür ve aydınlar*. Lotus.
- Karadeniz, Y. (2016). *İngilizlerin İslâm ülkelerini parçalama politikası ve İran*. Kesit.
- Karadeniz, Y. (2009). İran ve Türkistan'da İngiliz-Rus mücadelesi (1856-1869). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 53-68.
- Köse, O. (2012). Hindistan'dan İngilizleri kovma ve yeni bir sömürge kurmaya yönelik Proje: Fransa-Rusya gizli görüşmeleri (1800). *History Studies*, 4 (3), 85-86.
- Mahmudov, Y. (2018). *İravan Hanlığı: Rusya işgali ve Ermenilerin kuzey Azerbaycan topraklarına göç ettirilmesi*. (Çev. S. Şimşir). Amia A. A. Bakıhanov Adına Tarih Enstitüsü Atatürk Araştırma Merkezi.
- Mustafa Sabri. (1908, Ekim 5). Beyanülhakk'ın mesleği. *Beyanülhak*, 1 (1), 3-4.
- Nizameddin. (1910, Ağustos 22). Asyayı Vustada İngiliz-Rus Rekabeti. *Beyanülhak*, 3 (74), s. 1140.
- Öztürk, M. (2014). *Tarih felsefesi*. Akçağ Yayınları.
- Rober. (1914, Mayıs 14). Asya-i Vusta'da siyaset-i ecnebiye: İngiliz-Rus itilafı. (Düz. A. Hamdi) *İctihad*, 5 (104), 77.
- Servet-i Fünun. (1913, Aralık 18). Afganistan. *Servet-i Fünun*, 46 (1176), 128.
- Yusuf Akçura. (1910, Eylül 22). Devlet-i Osmâniyye ve Fransa. *Sırâtımüstakîm*, s. 45.